

Csikány Tamás¹

Székely határőr gyalogezredek harcászata a XVIII. század végi háborúokban

DOI 10.17047/HADTUD.2019.29.4.89

A székely határőr gyalogezredek kettős céllal hozták létre, egyrészt a Keleti-Kárpátok átjáróinak védelmére és ellenőrzésére, másrészt háború idején a tábori hadsereg létszámának növelésére. A határőr alakulatokat rendszerint könnyű gyalogosokként alkalmazták, de mivel el kellett sajátítaniuk a kötelékharccal kapcsolatos ismereteket is, így többször előfordult zárt harcrendű alkalmazásuk. Kérdés, hogy e csapatok képesek voltak-e mind két feladatnak megfelelni, a gyakorlásra fordítható kevesebb idő ellenére képesek voltak-e hasonló teljesítményt felmutatni, mint a sorgyalogság? A tanulmány e kérdésekre igyekszik választ találni a napóleoni hadművészet megjelenése előtti időben.

Az erdélyi határőrezredek 1762-től szervezeték Mária Terézia kívánsága szerint. Illetve nem egészen úgy, hanem erőszakosan, figyelmen kívül hagyva az önkéntességet, a székelyek hagyományait. A két román és két székely gyalogezred, illetve a huszárezred megszerzésével kiegészült és véglegesé vált az a határvédelmi rendszer, mely az Adriai-tengertől Bukovináig a Habsburg birodalom déli határának védelmét látta el.

Az itt, területi alapon szervezett határőrezredek annyiban tértek el a hadsereg egyéb ezredeitől, hogy a határőrök saját földjükön gazdálkodva teremtették elő a szolgálatuk költségeit, békében a határon szolgáltak, háborúban viszont táborba vonultak. Ez a megoldás más területeken a lakosság társadalmi felemelkedését jelentette, székelyeknek viszont csupán terheik növekedését még akkor is, ha a napóleoni háborúk alatt adómentességet kaptak. Székelyföldön két határőr gyalogezredet szerveztek, a csíkit (Gyergyóval együtt) és a háromszékit (Bardóc-fiúszékkel kiegészülve). E két terület határőrcsaládjai biztosították a szintén ekkor szervezett székely huszárezred állományának többségét is.

1 A szerző jelen publikációja az Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának (NKE HHK) Hadtörténelmi, Filozófia és Kultúrtörténelmi Tanszéke által 2019. 10. 28-án, az NKE HHK kampuszán, a Hadtörténet időszzerű kérdései 2019 címmel rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

A határőr gyalogezredek szervezete és harceljárásai

A határőr gyalogezredek béke-feladatuknál fogva elsősorban könnyű gyalogságnak számítottak. Mit is jelent ez? A gyalogságra, mint alapvető fegyvernemre hárult a legfontosabb feladat, nevezetesen harccal pusztítani az ellenséget mindaddig, míg az le nem mond a folytatásról.

A XVIII. században már nem a katona fizikai erejétől várták a győzelmet, hanem attól a tudásától, amivel a kezébe adott puskát minél hatékonyabban használhatta. Azonban az elöltöltős, sima csőfuratú, golyót kilövő kézi tűzfegyverek hatása csak akkor vált érezhetővé, eredményessé, ha egyszerre a lehető legtöbben és leggyorsabban adtak le lövéseket. Ezért alakult ki azon harcászati felfogás, hogy a gyalogosokat egymás mellé, három-négy sorban kell felállítani és az így létrejövő hosszú és vékony arcvonal biztosítja az első két-három sor egyidejű, vagy egymás utáni tüzelését, vagyis a nagy tűzsűrűséget és gyorsaságot. Az így harcoló katonákat sorgyalogosnak nevezték.

Mindazokat, akik viszont nem álltak be a sorba, hanem kötetlenül, harcrenden kívül, önállóan harcoltak, könnyűgyalogosnak nevezték. A feladatuk közé tartozott a felderítés, az előőrsi szolgálat, a fogolyszerzés, portyázás, az ellenség törbe csalása, zavarása, erdős-hegyes vidéken vívott harc és más hasonló feladat, amihez olyan puskát kaphattak, amely célzott lövésre jobban alkalmas volt, mint a sorgyalogosoké.

Egy 1808-as szabályzat szerint a könnyűgyalogos katonáknak a következő tulajdonságokkal kellett rendelkezniük: „A Könnyű Gyalog Vitéznek, a minden katonában megkívántató vitézségen kívül, igen ügyesnek, bátornak, helyes ítéletűnek, kiváltképpen erős testűnek (nem tekintvén magos völtára) merésznek, fortélyosnak, és a magányos viadalokra vágyónak kell lenni. Szükséges hogy távolról is tudjon minden Vidékről ítéletet tenni, hogy annak haszon vételeben az ellenséget megelőzhesse; mellyből kitetszik, hogy az olyanok, a kik a vadászatot szeretik, magokat abban gyakorolják, és az által magoknak általlátást szereznek, a könnyű Gyalogság szolgálatjára kiváltképpen alkalmatosak”.² A székely határőröknek nyilván ezen szolgálat teszthez állóbb volt, hisz a határszolgálat is hasonló feladatok elé állította őket. A birodalmi hadvezetés azonban a háborúban is számolt velük, ez esetben viszont mindenféle feladatra fel kellett készülniük, így akár a sorgyalogoséra is.

A határőr gyalogezredek 1769-ben sorszám szerint beosztották a birodalmi gyalogezredek közé, a két székely ezred a 73. és a 74. sorszámot kapta, mint *Erdélyi 1. és 2. székely határőr gyalogezred*. Ugyanebben az évben elrendelték számukra, hogy be kellett gyakorolniuk a sorgyalogság harcászati mozdulatait, képesnek kellett lenniük mindenféle manőver végrehajtására a harctéren. Eddig csupán az előőrsi szolgálat feladatait kellett tudniuk, vagyis a járőr, az őrszem, a tábori őrs kötelmeit.

Az ebben az évben kiadott szabályzat kiváló segítséget adott az új ismeretek elsajátításához. Az ábrákkal ellátott könyv első részében az ezred szervezetével, tagolódásával foglalkozik. A következőkben olyan gyakorlatok következnek, melyek

2 A Szolgálat Regulamentuma a Magyar Felkelő Nemesség Gyalogságának számára. Közli A Magyar Királyi Nemesi Felkelés 1809. évi szabályzatai. Korabeli katonai szótárral. S.a.r.: Lázár Balázs, Budapest, 2009. 284.

során a katona elsajátíthatta a szabályos állást és tiszteletadást karddal, zászlóval és puskával, a dobos a dobbal, az ács a szekercéjével, illetve a szabályos kézfogást is. A harmadik rész a puskatűz begyakorlását írta le szakaszonként, félszázadonként, állóhelyben és különböző mozgásformák közben, az ösztüzet, a sortüzet és a soronkénti tüzelést is. Itt tárgyalja a könyv a négyszög-alkotás szabályait és a különleges viszonyok közötti tüzelést. A negyedik rész az alakzatváltásokat mutatja be, amelyeket a határőröknek is el kellett sajátítaniuk. Ezek a következők: fordulások, megtört fordulások, szakasz indulása, felvonulás és elvonulás menetközben, arcvonalba felvonulás csapatonként, soronkénti menet, felvonulás arcvonalba soronként, elvonulás szakaszonként a jobb szárnyról és oszlop alakítás az arcvonal előtt, elvonulás félszázaddal középről, egy oldal alakítása az egyik szárnyal és a másik felvonulása, elvonulás szakaszokkal a jobb szárnyról hátra, elvonulás félszázaddal mind két szárnyról hátra, menet az egész arcvonallal, három sorból kettőt alakítani és végül szétfutni, majd újra alakítani a zászlóaljkat.³ Nem tudjuk mindebből a felsorolni is igen tetemes feladatból a székely határőrök mit tanultak meg, de a vezényszavakat és az arra való ténykedést ismerniük kellett.

Az ezredek az 1769-ban kiadott gyalogsági szabályzat szerint három zászlóaljban tizenhat puskásszázadból és két gránátos századból álltak. Két zászlóalj hat, egy pedig négy puskásszázadból állt, két század alkotott egy osztályt. Ha a zászlóalj harcrendbe állt, akkor a jobbról a balszárny felé először a testőr-, utána az ezredesi, majd az alezredesi zászlóalj sorakozott fel. A zászlóaljak századai egymás mellett álltak, miként a századok szakaszai is. Minden zászlóaljnak két zászlója volt. Egy század szabályzat szerint 152-154 főből állt.

A szabályzat a császári-királyi gyalogság harcászataát porosz mintára alakította. A zászlóalj alapfelállása egy háromsoros, hosszú és vékony harcvonal volt, amelyben a sorok kétlépcsényire álltak egymástól. A sorokban álló katonák szorosan zárkóztak, így könnyebb volt az igazodás, vagyis a sorok egyenes vonalban tartása. Ha a parancsnok oldalról végignézte a sort, csak a felé eső első embert láthatta, senkinek sem lóghatott ki sem a hasa, sem a háta, de még az orra sem. A katonák a puskájuk megtöltéséhez – mely csak állva, a puska függőleges helyzetében felülről történhetett – jobb lábbal hátraléptek és így kifordulva kaptak elég helyet a mozdulatokhoz. A három egymás mögött álló ember egy tagot alkotott, nekik jól együtt kellett működniük. Például, ha az elöl állót lövés érte, a mögötte lévőnek azonnal a helyére kellett lépnie.

Az elitnek számító gránátosok minden időben az ezred szárnyain álltak századonként elosztva. E válogatott testalkatú katonák ekkor már nem rendelkeztek gránátokkal, a fegyverük nem különbözött a puskásokétól és tulajdonképpen csak a magasabb szintű, vagy annak gondolt harckészségük, moráljuk és a megjelenésük különböztette meg őket a többiektől. Ezekben az években szálfegyverként a szurony mellett egy rövid szablyát is bevezettek számukra.

A harcvonalba bontakozott zászlóalj harca akkor volt a leghatásosabb, ha egyszerre lőtt minden katona. Ezt úgy oldották meg, hogy az első sor letérdelt, a második sorban állók jobb lábbal oldalt léptek, a harmadik sor puskásai pedig mindkét lábbal

3 Exercitum für die sämmentlich-kaiserlich-königlich Infanterie. Wien, 1769.

egy fél lépést jobbra tettek, így egymás zavarása nélkül lőhetett mindenki. Az első sornak minden lövés után fel kellett állnia az újratöltéshez és persze közben igazodott mindenki.

A zászlóalj össztüzén kívül a szakaszok, félszázadok, századok, de az osztályok is lőhettek külön-külön, különböző ütemezéssel. Igen szép látvány lehetett például, amikor a szakaszok lőttek, először a két szélső, majd egymás után befelé a középső két szakaszig, vagy fordítva. Mindez történhetett támadás közben is, vagyis amikor a zászlóaljvonal megindult, nyilván lassan, ún. gránátoslépésben, folyamatosan igazodva, az altisztek „ordítózásaira”, vagyis vezényszavaira figyelve, a vonalat tartva és így közelítették meg az ellenséget. A zászlóaljparancsnok a parancsát az első össztüzre a szemben álló alakzattól 200 lépésnyire adta ki, amit még legalább ötször megismételt, mire elérték az ellenség vonalát. Ha ott még volt valaki, akkor már csak egy szuronyroham maradt hátra, majd az alakzat újrendezése.⁴

A gyalogzászlóalj szétbontakozásához, vagyis harcrendbe állásához legalább 300 méter széles terület kellett, ráadásul az előtte lévő területen sem lehetett semmilyen akadály, amely zavarta volna az előremozgását. Ilyen terület keresgélésére azonban a hadjáratok forgatagában aligha volt elég idő, ezért helyváltoztatáshoz, menethez másfajta alakzatokra is szükség volt. Ha például a zászlóaljvonalban álló szakaszok olyan parancsot kaptak, hogy kanyarodjanak jobbra vagy balra, akkor létrejött a szakaszoszlop, egy olyan alakzat, amelyben a szakaszok vonalban állnak egymás mögött, éppen egy szakasz szélességének megfelelő távolságra. Ugyanezt megtehették félszázad, század és osztály alakzatban is. A zászlóaljnak ezek menet és – szükség esetén – harcalakzatai is voltak. A fent ismertetett oszlopot nyitottnak, ha a vonalak közötti távolságot felére csökkentették, akkor zárkóztak, ha pedig a vonalak csupán két lépésre követték egymást, tömegnek nevezték.

A zászlóaljnak sajátos, inkább védelmi alakzata volt a négyszög. Alapesetben a négyszög alakítása vonalból hátrafelé a következőképpen történt: a zászlóalj 24 szakaszából a 13–18. szakasz (másfél század) állva maradt, a többiek jobbra és balra fordultak, tömegbe zárkóztak, majd elindultak a négyszög további három oldalát kialakítani. A 13. szakaszhoz derékszögben zárkózott a 12., majd a 11., a 10., a 9., a 8. és a 7. szakasz, amelyek a jobb szárnyat alkották. A 7. szakasz szintén derékszögben csatlakozott, a 6., 5., 4., 3., 2., és az 1. szakasz, melyek a négyszög a hátsó oldalt alkották. A maradék hat szakasz (19–24.) a balszárnyat képezte.

A négyszög lehetett téglalap alakú is, ha például az arcvonalat másfél század, vagyis kilenc szakasz alkotta, így az oldalakra csak három-három jutott. A négyszög minden oldalon három fő mélységű volt. Ezt a szakaszok megtehették előre is. A négyszög nagy előnye volt a vonallal szemben, hogy minden irányba képes volt össztüzeket leadni és védekezni. Ugyanez a törekeny, oldalról, hátulról szinte védtelen vonalról egyáltalán nem volt elmondható.⁵

4 Újhelyi Péter: Az állandó hadsereg története I. Lipót korától Mária Terézia haláláig (1657–1780). Budapest, 1914. 275–276.

5 Beiträge zur Geschichte des österreichischen Heerwesens. Erstes Heft: Der Zeitraum von 1757–1814. Wien, 1872. 74.

A fent elmondottakból talán kitűnik, hogy a székely gyalogezredeknek, a többi határőrezredhez hasonlóan, egy meglehetősen bonyolult, sok kiképzést, komoly figyelmet igénylő harcászati gyakorlatot kellett elsajátítaniuk, begyakorolniuk. A szabályzatok szinte követhetetlenül sok vezényszót és azokra végzett mozdulatot tartalmaztak, ugyanakkor ezen megoldásokat nem alkalmazhatták bárhol, bármilyen ellenség ellen. Nem is vagyunk biztosak abban, hogy a határőrezredek gyakorló táborában minden mozdulatot, fogást a szabályzat előírásainak megfelelően begyakoroltak, mindenesetre, amit megtanultak, az elég volt ahhoz, hogy helyálljanak ott, ahová a birodalmi hadvezetés szólította őket.

A határőr gyalogezredeknel 1769-ben a gránátos századokat megszüntették a legénységüket elosztották a századok között, rendszeresítették viszont tüzér és mesterlövész helyeket.⁶ A mesterlövész beosztások létesítésére nyilván a különleges feladatok miatt volt szükség.

A határőr őrsök, járőrök csekély létszáma miatt előtérbe került az egyéni felkészültség, főleg lőtudás, amihez minőségileg jobb fegyver és speciális felkészítés is kellett. A tüzéreket az ezredekhez rendszeresített ún. ezredlövegek kezelésére képezték ki. Ugyanakkor a határokon lévő kisebb erődökben, sáncokban is voltak, illetve lehettek kisebb űrméretű ágyúk, amelyek kezelése szintén rájuk várt.

Ugyanebben az évben meghatározták a háború esetén harctérre küldhető létszámot is, ami ezredenként egy hatszázados zászlóaljat jelentett. A kiinduló zászlóalj létszáma tüzérekkel és mesterlövészekkel együtt elérhette a 1400 főt.

A határőr ezredek háborús alkalmazásai

A törökök ellen viselt háború

A székely gyalogezredek első háborús alkalmazására a bajor örökösödési háborúban került sok 1778-ban és 1779-ben, az igazi kihívást azonban a tíz évvel később induló török háború jelentett. II. József császár az orosz uralkodóval szövetségben viselt majd három évig tartó háborút az Oszmán Birodalom ellen. A székely gyalogezredeknek ebben a háborúban egyrészt a Kárpátok átjáróit kellett védeniük, a csíkiaknak azonban a császári Galíciai-hadtest moldvai hadjáratában is részt kellett venniük.

A török háború sajátos hadviselést és ezen belül is harcászatot kívánt. Míg a nyugat-európai hadszíntereken a fent ismertetett vonal alakzat alkalmazása szinte kizárólagos volt, a török haderő tömeges könnyűlovas és csoportos gyalogsági rohamai ellen csak a négyszög alakzat alkalmazása lehetett sikeres. Erre jó példaként szolgál az 1789. augusztus 1-i foksányi csata.

A galíciai-hadtest parancsnoka, Friedrich Josias von Coburg-Saalfeld herceg, lovasági tábornok július elején értesült arról, hogy a nagyvezír Szilizstrából Foksány megszállására, újabb csapatokat küld, ezért elhatározta, hogy ennek megakadályozására előrenyomul, amivel egyúttal megkönnyíti az összeköttetés felvételét az Alekszandr

6 Nagy-L. István: A császári-királyi hadsereg 1765–1815. Pápa, 2013. 90–91., más adat szerint egy évvel korábban történt, 1768-ban, Meynert, Hermann: Geschichte des Kriegswesen und der Heerverfassungen in Europa Band 1–3. Graz, 1973. 3. kötet 287.

Vasziljevics Szuvorov gyalogsági tábornok vezette orosz hadtesttel. Július 14-én a császári hadtest táborából el is indult és a következő nap Egyedhalmánál táborba szállt. A hadtest zöme, öt zászlóalj és tizenkét lovasszázad közvetlenül a teljesen elpusztított helységről táborozott, ettől nyugatra helyezkedett el Splényi Gábor Antal, gyalogsági tábornok hadosztálya a két székely zászlóaljjal, a Császár-gyalogezred és a Schröder-gyalogezred egy-egy zászlóaljjával. A hadosztály menetét O'Reilly őrnagynak 262 mesterlövészrel, száz székely gyalogossal és egy császár huszárosztállyal hátulról és jobbról kellett fedeznie.⁷ Az előőrs a Tatrosig nyomult előre, az arnauták,⁸ a mesterlövészek és vadászok a folyónál figyeltek egészen a torkolatig.

A következő napokban beérkező hírek megerősítették a korábbiakat, miszerint a nagyvezír megerősíti Nicolae Mavrogheni, havasalföldi fejedelem itt állomásozó seregét, aki csak a török csapatokat várta, hogy megtámadja a császári hadtestet. Coburg herceg azonban ezt nem várta be, hanem Szuvorovval egyesülve támadást határozott el. Az orosz tábornok erőltetett menet után július 28-án este tizenegy órára beérkezett Egyedhalmára. Az egyesült sereg 23 000 gyalogosból, 9000 lovasból és 105 lövegéből állt.

Az orosz hadosztály július 29-én a táborában pihente ki az előző kétnapi fárasztó menetet, mialatt a galíciai hadtest a Tatroson hidat vert. A következő nap hajnalán, három órakor a szövetségesek megkezdték az átkelést a folyón, a gyalogság és a tűzéréség a hídon, a lovasság pedig a folyón átgázolva. Egy rövid pihenő után Călimăneștinél, Măreșești-be meneteltek, ahol a szövetségesek a Szeret folyóval a hátukban felvették a harcrendet. Az arcvonalat és a balszárnyat egy mocsaras patak fedezte. Ebben az állásban maradtak július 31-én az esti órákig. Az e napra kiadott diszpozíció érdekes elemeket tartalmaz, ezért nem tartjuk feleslegesnek közölni:

„Július 31-e, maraschestie-i tábor.

Szent József és Foksány⁹

Ma este fél 7-kor egy oszlopban menet. Az elővéd Képíró ezredes egy osztállyal a Barkótól és egy osztály Levenehrrrel, valamint 2 lovaslöveg. Követi Carl Toscana, Khevenhüller, W. Colloredo, Mitrowsky, Pellegrini (ti. gyalogzászlóaljak – Cs.T.), Barkó és Levenehr (ti. lovasosztályok – Cs.T.), ezt zárja a tartalék tűzéréség, továbbá követi a Schröder-, a császár-gyalogság, a 2 székely zászlóalj, a székely és a császár huszárok. Minden poggyász a málháslóvakkal, a hídpontonok és a futóhíd visszamarad itt és ma este 5 órakor egy tarack és egy hatfontos ágyú, továbbá minden gyalogszázadtól 4, lovasszázadtól 3 ember fedezete mellett egy szekérvárat kell alakítani. Minden zászlóaljtól megy 3 és minden lovasszázadtól 1 üres ápolókocsi. Mivel a Buthner¹⁰ folyónál négyyszögben lesz a felvonulás, ezért ne lőjenek, és egészen csendben álljanak. Egy roham esetére előre kellene jönnie a superioriornak¹¹ és a törzsróvosnak, akiknek közepén, a 2. vonalba kell tartózkodniuk, amely térközben minden hátszó maradjon vissza. Mivel reggel nincs idő főzni, ahogy lehet, a legénység még ma süsse meg a húst és vigye

7 A bécsi Kriegsarchiv (KA) Alte Feldakten (AFA) Karton 861. 1789–13-3.

8 Az arnauták mind két oldalon harcoló, legalábbis a nevük után albán nemzetiségű zsoldosok voltak. Ezúttal minden bizonyos román nemzetiségű katonákról van szó.

9 Jelszó és jelhang.

10 Putna

11 elöljáró, ezúttal egyházi személy.

magával. Minden ezredtől és zászlóaljtól egy tiszt az előőrsnél meneteljen, akik együttesen Buschel őrnagynál jelentkezzenek. A csapatoknál lévő élelmiszerszekereken lévő kenyeret vételezzék fel és a kocsikat egy elismervénnyel küldjék vissza, közben a nehezen menetelőktől a kenyeret vegyék el. Mai napon az ügyeletes Mészáros ezredes, Mengin alezredes, Beczaj őrnagy és minden dandártól parancsőtiszt.¹²

A két székely zászlóalj a jobbszárny második harcvonalában állt fel, egymás mellett, öt löveggel megerősített négyszög alakzatban. Az első vonalban négy, a másodikban három zászlóalj állt, mindegyik négyszögben, a harmadik vonalat a lovasság alkotta. A szárnyat Splényi tábornok irányította.¹³

A székely zászlóaljak a másnapi foksányi csatának csak az utolsó szakaszában játszottak fontos szerepet, azonban itt mutatták meg először, hogy képesek jelentős erővel, szövetségesekkel együttműködve, nyílt terepen megívott nagyszabású összecsapásban is, a jól kiképzett szövegezek zászlóaljaihoz hasonlóan helytállni.

A foksányi csatater, melyet a Szeret két mellékfolyója a Putna és a Milcov, vagy Milkó határol, keletről nyugatra enyhén emelkedő sík, amelyet Foksány közelébe sűrű, szúrós bozót borított. Északnyugton, a Putna jobb partján egy nagyobb erdő, az Irgumanwald húzódott. A Putna folyónak mélyen bevágott völgyeszegélye volt, ezen a gyalogság és a tüzérség csak hídon kelhetett át.

A 30 000 fős török hadsereg a Milcov két partján lévő megerősített városkánál összpontosult, egy 6000 fős, szpáhikból és janicsárokból álló különítmény pedig a Putnánál előretolt állásban volt.

Július 31-én este a szövetséges haderő a kialakított harcrendnek megfelelően Putna felé vonult, miközben jelentősnek mondható előőrsi harc alakult ki. A Putnához az orosz hadosztály érkezett először, ahol táborba szállt, illetve megkezdte a hídverést. Éjjel beérkezett az osztrákok oszlopa is, mely szintén táborba szállt. A magas víz-állás miatt csak egy híd építését lehetett befejezni, amelyen másnap, augusztus 1-én reggel 4 órakor az orosz hadosztály megkezdte az átkelést. Őket követte az osztrák oszlop, amelynek végét a Splényi-hadosztály zárta. A gyalogság és tüzérség a hídon, a lovasság a folyón átgázolva kelt át.

Átkelés közben, amikor az orosz csapatok és az egyik császári hadosztály már a túlsó parton volt, az ellenség előretörve, az előreküldött kozákokat, arnautákat megtámadta és visszavetette, majd egy összeálló orosz négyszögbe ütött. A felvonuló tüzérség hatásos tüze azonban visszaűzte a támadókat, mely ezután az osztrák oszlop ellen fordult. A törökök itt sem jártak nagyobb sikerrel, ezért nagy fordulatot téve, a szövetségesek még átkelésben lévő jobbszárnyának átkarolásával akartak sikert elérni. Ez azonban szintén nem lehetett sikeres a herceg gyors intézkedéseinek köszönhetően. Először egy zászlóaljat és a tartalék tüzérséget irányította ide, majd megérkezett az átkelést éppen befejező és zeneszóval felvonuló Splényi-hadosztály, soraiban a két csíki zászlóaljjal. Mielőtt a támadók elérték volna Splényi altábornagy zászlóaljait, azok jobbra kifordulva egy oldal irányú arcvonalat képeztek. A szpáhikat

12 KA AFA K 861. 1789-13-2. Befehle und Disositionen Sr. D. Saxe-Coburg 1789.

13 KA AFA K 867. 1789-8-1. Türken Krieg 1789. in der Moldau und Wallachey. Vázlat a csata előtti harcrendről.

ezután egy heves „üdvözlőtűz” fogadta, ami oly hatásos volt, hogy a törökök minden további zavarással felhagytak.

Ezután következett a neheze, pedig a csapatok már tizennyolc órája talpon voltak. A következő hét-nyolc kilométert harcrendben bontakozva, sűrű bozótos területen kellett megtenniük a szövetséges katonáknak, akik szükség esetén a lövegeiket kézi erővel húzva-vonva igyekeztek lőtávolságra érni az ellenség közelébe. Magasabb dombról már látni lehetett Foksányt és az ott állást vett oszmán csapatokat. A védelem legfontosabb eleme egy erősített kőépület volt, a Sámuel-kolostor. Itt, a jobb szárnyon föld védművek mögött álltak a janicsárok. A harcrend balszárnyát hosszan elnyúlva zömmel lovasság alkotta.

Az ellenség először az oroszokat vette észre és kezdte ágyúzni. Szuvorov erre – nyilván tüzérének állásba rendelése mellett – lovasságát küldte előre és ugyanezt kérte Coburg hercegtől is. A császáriaktól Splényi altábornagy lovassága indult el, amelyet az egyik gyalogzászlóalj tüzérége támogatott. A császár- és székely-huszárosztály támadása oly fergetegesre sikerült, hogy a siker továbbfejlesztése érdekében még egy császár-huszárosztály indult el.

A huszártámadás ellen az ellenség sietve Foksányon túl, illetve a kolostornál keresett menedéket. Az oroszok hasonlóan sikeresek voltak, amire közepén Karacsay csapatai is elindultak, de nem maradt le a császáriak másik hadosztálya sem. Az ellenség a sáncokban csak gyenge ellenállást fejtett ki, a harc ezután egy helyen, a kolostornál fókuszálódott.

Ezt először a 7. (Schröder) gyalogezred itt lévő zászlóalja rohamozta meg. A zászlóalj a kaput támadta, de azt egy szekérral úgy eltorlaszolták, hogy nem lehetett „vele hirtelen boldogulni”. A zászlóalj komoly veszteségek után a szekeret végül elvontatta, így a harcot irányító herceg parancsot adhatott a futva érkező két székely zászlóaljnak és egy másik zászlóaljnak, hogy törjenek be a kolostorba. A támadókhöz csatlakozó császári és orosz önkéntesek – tisztek és közkatonák – számára kegyetlen harc alakult ki, az életükért küzdő janicsárokkal.

Az első támadást még a védők egy fal mögött kialakított állásból puskalövésekkel visszaverték, a kolostorudvarba tört támadókat még visszaszorították a kapuba. De ekkor megérkeztek a lövegek is, melyek pusztító tüzet zúdítottak a kolostor falira, épületeire. Felrobbant a lőportár is, de a védők még hősiiesen kitartottak. Ezután ismét önkénteseket kért a herceg egy újabb rohamhoz, akiknek végül sikerült elfoglalni a kolostort, a janicsárok valóban utolsó emberig harcoltak. Ezzel a csata eldőlt, kisebb utóvéd-harcok még az éj beálltáig zajlottak.

A csata után „... az első Székelly Regimentbéli Oberster Horváth Urat, meg-dítséri F. M. L. SPLÉNYI Úr, igen jó vitéségéről.”¹⁴ A csatában hozzávetőleg 1500 oszmán harcos lelte halálát, a császáriak huszonöt katonája esett el, hetvenhat sebesült meg. A székelyek közül egy katona meghalt és kettő megsebesült.¹⁵

14 Hadi történetek. 1789. augusztus 21. 59., a csata eseményeinek leírása az említett folyóirat híradása és a Ausführliche Geschichte des Krieges zwischen Rußland, Oesterreich und der Turkey. II. Band, Wien, 1791.3. leírása alapján történt, melyek egy címzett, aláíró és dátum nélküli kézirat tartalmával megegyeznek. KA AFA K 867. 1789-8-ad3.

15 KA AFA K 861. 1789- 8-2a.

Részvétel a franciák elleni műveletekben

A török háború lezárultával nem sokáig ülhettek a székely határőrök a családi tűzhe-lyeiknél, mert már 1793-tól a Rajna vidékén kellett vitézkedniük. A francia forradalmi hadsereg elleni háborúban a határőr zászlóaljokat rendszerint elő és utóvédi felada-tokkal bízták meg, de szükség esetén zárt harcrendbe sorakozva harcoltak a sorzász-lóaljakkal együtt.

Az első háborús évek után, 1794-ben jelent meg egy gyalogsági szabályzat, amely többek között érintette az előőrsi feladatát is. E szerint az előőrsöket harcban azért kell alkalmazni, hogy a hadsereg szétbontakozását, vagyis felállását fedezzék és az ellenség felderítőit megakadályozzák tevékenységükben.

Az előőrs parancsnokát, egy törzstisztet közvetlenül a főparancsnok irányítja. Az előőrsi feladatokat általában három könnyűlovas század és kijelölt járőrök, tábori őrsök oldották meg. Egy lovas század közepén, ágyúlövésnyi távolságra állt fel, egy század a jobb-, a másik a balszárnyra. Közöttük láncot alkotva álltak fel az őrsök, amelyeknek járőrözniük kellett előre és egymás felé. A törzstiszt közepén állt és minden fontosnak ítélt dolgot azonnal jelentett.

A főparancsnoknak és az alárendelt tábornokainak kötelessége volt az előőrsi láncot megsejmelni. Az őrsök nem beszélhetnek az ellenséggel és tiltották őket felesleges lövöldözéstől. Dezertőrök érkezésekor trombitásoknak vagy dobosoknak – az előőrsök jelzése – után figyelmeztetni kellett a hátrébb állókat, hogy ne lőjenek. Az előőrsöket nehéz feladatukban váltani kellett.¹⁶

A csapatok menetére vonatkozóan a főparancsnok menetintézkedést adott ki, amelyben meghatározta az elővéd és az utóvéd parancsnokának személyét, összeté- telét, indulási idejét és feladatát. Az elővédnek indulás után elsősorban az útvonalat és környékét kellett figyelni és minden fontosnak ítélt tapasztalatról azonnal jelen- teni a főparancsnoknak. Az utóvédnél hasonlóképpen. Az elővédnek minden útjába eső és közeli helységet járőrökkel át kellett vizsgálnia, és ha bárhol az ellenségről értesülést szereztek, azonnal indult egy hírvivő tiszt a főparancsnokhoz, hogy attól a további teendőkre parancsot kapjon.

Az előőrs után menetelő különítmények, melyek a helységeket szállták meg, illetve a menetnap végén a tábor helyét tűzik ki, az ellenségről szintén értesítést kaptak azért, hogy szükség esetén megálljanak vagy visszahúzódnak. Ha az előőrs erősebb volt az ellenségnél, akkor el kellett űznie, ha gyengébb, akkor előnyös állást foglalva a zöm, vagy legalább az erősítés beérkezését várnia. Ha az ellenség jelentős túlerőben volt, akkor viszont vissza kellett húzódnia a zöm felé, azonban a lehető legnagyobb rendben, szervezeten, lépésről lépésre, folyamatosan értesítve a főpa- rancsnokot. Amennyiben harcra került sor, akkor az elővéd csapatai bevonultak az ezredüköz. Tehát az előőrs önállóan harcot nem fogadott el és nem vállalt.

Amennyiben az előőrs semmilyen akadályt nem észlelt, akkor a kitzűzött tábor elé felvonult. A szállásmesteri kar főnöke – a főparancsnok segítője – értesítette az

16 Generalreglement der Verhaltungen für die kayserl. königliche Generalitet. Frankfurt und Leipzig, 1794. (GENERALREGLEMENT 1794.) 139.

elővéd parancsnokát az elfoglalandó helyekről, mire az az egész vidéket jól szemrevételeztette és a viszonyoknak megfelelően a tábori őrsöket és őrzáratokat felállította. A zöm beérkezése után az őrsöket leváltották, az egész előőrs bevonult a táborba.¹⁷ Ez volt az előírás, hogy valójában hogyan zajlott, arról keveset tudunk, de úgy tűnik a székelyeket aligha váltották le, végig vagy hátul voltak, ha üldözött az ellen, vagy elől, ha üldözni kellett.

Az 1796-os háború Rajna-vidéki hadszínterén Károly főherceg a július 9-i, Malsch melletti vesztés csata után visszavonulni kényszerült. A csapatai visszavonulása közben a székelyeknek komoly szerep jutott. Utóvédként szinte folyamatos harcok közepette értek el Stuttgartig, itt utolérték a fősereget. Előtte azért még július 17-én Mühlhausennél a székely huszárokkal együtt fékeztek az francia előrenyomulást.¹⁸

Stuttgartól Dévay Pál vezérőrnagy könnyű csapatai már elővédi feladatokat láttak el. Július 20-án a Neckar völgyében Esslingentől Plochingen nevű településig kellett egy védelmi vonalat képezniük az itteni átjárók megfigyelése érdekében.¹⁹

Esslingennél négy Leloup-vadászszázad maradt és egy osztály Ferdinánd-huszár, melyet egy székely gyalogosztály támogatott. A többi négy székely század Plochingennél állt tartalékban. Ezen felállásra szükség is volt, mivel a franciák az állásokat Stuttgartnál és Esslingennél is komolyan támadták. Dévay a Plochingennél álló csapatokkal indított támadással mentette meg a helyzetet.

A visszavonulás ezt követően is szinte végig erőltetett menetben folyt. Július 23-án negyven-kilométeres menetet csupán egyórás pihenővel tettek meg az elővédhez beosztott századok, miközben áthaladtak a Geislinger-hágón is. Dévay szerint csapatai másnap Blaubeuern települést érték el, egy másik jelentés szerint július 29-én értek az Ulmhoz közeli Suppingenig és Blaubeurenig.²⁰ Augusztus 1-én már Ulmba érkeztek a székelyek, majd tovább haladtak Osterhausenbe. A következő napokban Dévay megfogyatkozott csapatai tovább vonultak, miközben rombolták a dunai hidakat, átkelő eszközöket és folyamatosan harcoltak a franciákkal. Augusztus 5-én Riese tábornok jelentése szerint „... ma délelőtt 10 órakor az ellenség előrenyomult és Hermeringenből kibontakozott. Dévay tábornok egy osztály huszárt és egy osztály székely gyalogost a hohennemingen-i magaslatra vonultatott, megérkezésükkor az ellenség Gingen mögé vonult”.²¹

A hadjárat menetének ismertetése helyett inkább egy szomorú listát közlünk, amely hűen tükrözi a csíki és háromszéki katonák megpróbáltatásait:²²

17 GENERALREGLEMENT 1794. 185–191.

18 Österreichische Militärische Zeitschrift 1847. IV. 285.

19 KA AFA K 1099. 1796-7-231. Károly főherceg Hotze altábornagynak megparancsolta, hogy Dévay hajtsa végre, Telbach július 20-án. 1796-7-237. Dévay e jelentése szerint a védővonal július 21-én felállt.

20 KA AFA K 1099. 1796-7-347. Károly főhercegnek szóló jelentés.

21 KA AFA K 1100. 1796-8-63., a helységnevek írását, ahol lehetett korrigáltuk.

22 KA AFA K 1100. 1796-8-165c.

augusztus 4.	Langenau, Öllingen, Börslingen	2 közlegény meghalt, 2 megsebesült
augusztus 11.		2 közlegény meghalt, 17 megsebesült
szeptember 1.	Geisenfeldnél és Münchennél	Kálnoky hadnagy megsebesült, 4 közlegény meghalt, 31 közlegény megsebesült, 3 eltűnt
szeptember 7.	Mainburg előtti előőrsön, Münchennél	Laszló főhadnagy, Liedelsheim alhadnagy, Kleberg zászlós és 430 ember fogságba esett vagy eltűnt
szeptember 14.	Neuburnál és környékén	Zdellovich zászlós megsebesült, 8 közlegény meghalt, 41 megsebesült, 23 eltűnt
október 17-e és 24-e között	Waldkirch, Emmendingen, Elz-i átkelésnél, Freiburnál, Gretzingen és Schliengen településeknél	Dolster főhadnagy megsebesült, 3 közlegény meghalt, 51 megsebesült, 8 eltűnt

A székely gyaloghatárőröket óriási veszteségük ellenére ritkán említik a jelentések. Ennek legfőbb okát abban látjuk, hogy az elő- és utóvédi szolgálat mindennapos harcai szinte megszokottá váltak, és legtöbbször már nem érte el a jelentést, tudósítást írók ingerküszöbét. Pedig a folyamatos veszélyhelyzet, a felderítések, rajtaütések, váratlan támadások nemcsak fizikailag, de pszichésen is rendkívüli megpróbáltatásokat jelentettek.

A parancsnokok ugyanakkor számítottak a katonáik ügyességére, leleményességére, mellyel a leghetetlenebb helyzetben is megállták a helyüket. A székely huszárok hasonló feladatokat oldottak meg, de lényegesen látványosabban, amely meg is hozta számukra az elismerést, a nagy nyilvánosságot. Természetesen nem sajnáljuk tőlük, hiszen nagyon is megérdemelték az elismerő tudósításokat, de azt igaztalannak érezzük, hogy a gyalogosan, harminckilónyi súlyt cipelő határőrök valóban fantasztikus teljesítményét a kortársak alig tartották említésre méltónak, de még sírjuk sem lelhető fel sehol. De hát ez a sors jutott a „kapcában született, pocsolyszerűeknek”, ahogy a kortársak nevezték a gyalogkatonát.

* * *

A következő években a székely határőrök továbbra is ott szerepeltek majd minden háborúban, komoly véráldozatot hozva részt vettek az austerlitz-i és a hannaui csatában is. Ezekben már a franciáktól ellesett új harcászatot követte a császári sereg, melyben a székelyeknek – hasonlóan a többi határőr zászlóaljhoz – a csatárharcban jutott meghatározó szerep, tehát továbbra is a könnyű csapatok igen nehéz feladatát látták el.